

**TÜRK HUKUK TARİHİ
ARAŞTIRMALARI**

Journal of Turkish Legal History

ISSN: 1306-6889

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Journal of Turkish Legal History

Sayı 19-20, 2015 (Bahar-Güz)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü	Fethi Gedikli (İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü)
Kurucular	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mustafa Şentop, Mürteza Bedir
Yayın Kurulu	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mürteza Bedir, Sami Erdem, Ayhan Ceylan, Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu
Danışma Kurulu	İdris Bostan (İstanbul Ü.), Feridun Emecen (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Mehmet İpşirli (İstanbul Medipol Üni.), İsmail E. Erünsal (İstanbul 29 Mayıs Üni.), M. Emin Artuk (İstanbul Medipol Üni.), İbrahim Kâfi Dönmez (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Kemal Beydilli (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Engin Deniz Akarlı (İstanbul Şehir Üni.), Sevgi Gül Akyılmaz (Ankara Hacı Bayram Veli Üni.), Mustafa Avcı (Ankara Sosyal Bilimler Üni.), Yusuf Karakoç (Dokuz Eylül Üni.), Nevin Ünal Özkorkut (Ankara Üni.)
Editör	Fethi Gedikli
Yardımcı Editör	Ali Adem Yörük
Sekreterlik	Furkan Şahan
Baskı	Mikyasa Basım Yayın Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti Örnektepe Mahallesi, Pazaraltı Sokak No:96 Beyoğlu/İstanbul 0212 528 95 28
Baskı Tarihi	Ekim 2019

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir.
Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yönetim

İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal
Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Merkez Bina
Oda 58 Beyazıt/İstanbul/Türkiye
e-posta: hukuktarihimerkezi@istanbul.edu.tr

Bu sayı Sancaktepe Belediyesi'nin katkılarıyla basılmıştır.
Belediye Başkanı Av. Şeyma Döğücü'ye teşekkür ederiz.

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Sayı 19-20 • 2015 (Bahar-Güz)

İçindekiler

Osmanlı Devleti'nde Anonim Şirket Hukukunun Gelişiminde Bankaları <i>Erol Ortabağ</i>	5
18. Yüzyılın İlk Yarısında Kırım'da Bir Dava: Beş Akçelik Bir Nezir Hücjeti ve Tahlili <i>Mahmud Esad Kalıpçı</i>	35
Yirminci Yüzyılın Başında Deniz Hukukuna Bakış: Lassa Oppenheim ve Osman Sermed Örneği <i>Said Emre Kumral</i>	53
<i>Belgeler/Notlar</i>	
Trabzon Şer'iyeye Sicillerinde Geçen 'Bitemi' Kelimesi <i>Fethi Gedikli</i>	79
Alman Hukuk-ı Medeniyesinin Suret-i Tedvini <i>Rudolf Heinze - Haz. Serhan Yıldırım</i>	85
Mücrimlere Ceza Vermek Bir Hak Mıdır? Yoksa Bir Mecburiyet Midir? <i>Bünyamin Ferid - Haz. Aslıhan Nesli</i>	93

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA KIRIM'DA BİR DAVA: BEŞ AKÇELİK BİR NEZİR HÜCCETİ VE TAHLİLİ*

A CASE IN CRIMEA IN THE FIRST HALF OF 18TH CENTURY: A FIVE COINS WORTH VOW (NEZR) DOCUMENT (HUJJAT) AND ITS ANALYZE

Mahmud Esad Kalıpçı**

ÖZ

Bu yazıda, Kırım Hanlığının başkenti olan Bahçesaray şehri sakinlerinden Ebubekir'in beş akçelik davasını içeren bir hüccet tahlil olunacaktır. Bu dava görünürde nezir müessesesiyle ilişkili olmakla birlikte, arka planda başka birtakım hukuki ve içtimai ilişkileri barındırıyor gibidir. Bu bakımdan, söz konusu hüccet, olayın tüm boyutları göz önünde bulundurularak ele alınacaktır. Böylelikle, hem 18. yüzyılın ilk yarısında Kırım'ın hukuki ve içtimai hayatından bir kesit sunulacak, hem de nezir (adak) müessesesinin farklı hukuki ve içtimai ilişkilerin içerisinde yer alma kabiliyeti vurgulanacaktır. Ayrıca, ikincil düzeyde, ele alınan hüccetin ait olduğu T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nin Bab-1 Defteri Başmuhasebe Nezir Hücceti (D.BŞM.NZR.) fonu hakkında da bilgi aktarımı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, adak, nezir, hüccet, bahis, rüyet-i hilal, nezir hücceti fonu.

ABSTRACT

In this study, an archival document (hujjat) which includes a five coins worth case of Ebubekir who is an inhabitant of Bahçesaray city (capital of the Crimean Khanate)

* Bu yazıyı okuyarak görüşlerini ileten Prof. Dr. Fethi Gedikli, Dr. Öğr. Üyesi Ali Adem Yörük, Arş. Gör. Rıdvan Abdurrahman Demirtaş ve Arş. Gör. Furkan Şahan'a teşekkür ederim. Ayrıca, yazıda kullanılan belgelerden bazılarının okunmasındaki değerli yardımları nedeniyle Prof. Dr. Himmet Taşkömür'e ve rüyet-i hilal meselesiyle ilgili olarak e-posta yoluyla sorduğum bir soruyu cevaplandırma nezaketi gösteren Prof. Dr. Recep Çiğdem'e müteşekkirim.

** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı; İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü doktora öğrencisi; e-posta: kalipci@istanbul.edu.tr.

will be analyzed. In apparently this case is related to vow (nezr). However, it may also include some other social and legal relations. In this respect, the undertaking document will be handled considering all aspects of the incident. Thus an aspect of social and legal life in Crimea in the first half of 18th century will be presented, as well as the capacity of taking part with different social and legal relations of vow (nezr) will be emphasized. On a secondary level, some information about the Bab-1 Defteri Başmuhasebe Nezir Hücçeti (D.BŞM.NZR.) classification which is a part of the Ottoman Archive of Presidency of Turkish Republic will be given.

Keywords: Crimea, vow (nezr), hujjat, betting, seeing the crescent (of Ramadan), the nezir hücçeti classification.

*

Giriş

22 Ramazan 1138 (24 Mayıs 1726) tarihinde, Kırım Hanlığının idarî merkezi olan Bahçesaray şehri sâkinlerinden Ebubekir bin Mustafa meclis-i şer'â gelerek Abdurrahim Efendi ibni Abdurrahman Efendi'yi dava etti. İddiasına göre, Abdurrahim Efendi içinde buldukları senenin ramazan ayının başlangıcı perşembe günü olur ise kendisine beş akçe vermeyi nezretmişti. Şimdiyse, ramazan ayının başlangıcı perşembe gününe isabet ettiğinden, nezrettiği beş akçeyi talep ediyordu. Söz konusu iddia davalı Abdurrahim Efendi'ye soruldu. Abdurrahim Efendi, davacının belirttiği şekilde nezrettiğini ikrâr; ancak ramazan ayının başlangıcının perşembe günü olduğu hususunu inkâr etti. Bunun üzerine, Ebubekir'den davasını kanıtlaması için delil istendi. Bu kapsamda, nezrin bağlı bulunduğu şartın gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda, iki kişinin şahitliğine başvuruldu. Ahmed bin Abdülhannân Yazıcı ve Âşir Gazi bin Ali adındaki iki şahit, çarşamba akşamı hava kapalı olduğu halde hilali gördüklerini ve perşembe günü niyetli olduklarını bildirdiler. Yargılama işini yürüten naip Mehmed Efendi önce ramazan ayının başlangıç gününün perşembe olduğuna, ardından davalı Abdurrahim Efendi'nin nezrinin edasına hükmetti.

Ebubekir ve Abdurrahim Efendi arasındaki bu ilgi çekici dava, Abdurrahim Efendi'nin Ebubekir lehine gerçekleştirdiği bir nezretme beyanına dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, bir nezir (adak) davasıdır. Ancak, nezrin olaydaki gibi gerçekleşmesi ve bir davaya konu edilmesi pek alışıldık bir durum

değildir. Zira nezir müessesesi, aslen, fıkıhın ibâdât kısmına dâhildir. Fıkıhta nezir, kişinin Allah'a tazim amacıyla mübah bir işin yapılmasını üstlenmesi, nefesine vacip kılması veya dinen yükümlü olmadığı halde üzerine vacip kıldığı ibadet gibi manalara gelir¹. Osmanlı hukukunda da nezrin, fikhî bir kavram, bir ibadet olarak klasik adak kurumunu ifade eden bu yönü mevcuttur; ancak tek anlamı bu değildir. Bu bağlamda, düzenin sağlanması için kişilerin, çoğu zaman devlete karşı, ettikleri birtakım taahhütlerin ve bunlara aykırılık durumunda ödemeyi kabul ettikleri bedellerin kaydını içeren muamelelere de nezir denmiştir. Osmanlı devleti hukuki, idari ve iktisadi düzene ilişkin birçok meselede -kişileri, çoğu zaman topluca nezre bağlayarak- nezir usulünü bir düzen aracı olarak işletmiştir². Bunun bir neticesi olarak, nezir usulüne ilişkin çok sayıda belge günümüze ulaşmıştır.

¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1970, s. 318; Ahmet Özel, "Adak", *DİA*, İstanbul, TDV, 1988, c. I, s. 337.

² Bu çalışmada ele alınacak belge, nezir usulüyle doğrudan bağlantılı olmadığından, bu konuda yukarıdaki açıklamayla yetiniyoruz. Nezir usulü hâlâ devam eden doktora tez çalışmamız kapsamında ayrıca ele alınmaktadır. Nezir usulüne ilişkin olarak şimdiye kadar yapılan birkaç çalışma şunlardır: Işık Tamdoğan, "Nezir Ya da XVIII. Yüzyıl Çukurova'sında Eşkiya, Göçebe ve Devlet Arasındaki İlişkiler", Deniz Kucur (Çev.), *Kebikeç*, sy. 21 (2006), s. 135-146 (Yazının Fransızca aslına şu kaynaktan ulaşılabilir: Işık Tamdoğan, "Le nezir ou les relations des bandits et des nomades avec l'État dans la Çukurova du XVIIIe siècle", in *Sociétés rurales ottomanes, Ottoman Rural Societies*, ed. Mohammad Afifi, Rachida Chih, Brigitte Marino, Nicolas Michel, Işık Tamdoğan, Kahire, 2005, s. 259-267); Özen Tok, "XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkiyalığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu (23-25 Kasım 2007)*, Çorum, Çorum Belediyesi Yayınları, 2008, s. 203-214; Antonis Anastasopoulos, "Political Participation, Public Order and Monetary Pledges (Nezir) in Ottoman Crete", *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, Ed. Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı, Christoph K. Neumann, 1. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 127-142; Hülya Canbakal, "Vows as Contract in Ottoman Public Life (17th-18th centuries)", *Islamic Law and Society*, c. XVIII, sy. 1 (2011), s. 85-115; Cemal Çetin, "Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, sy. 36 (2015), s. 287-310. Ayrıca Suraiya Faroqhi şu çalışmasında nezir usulüne değinmiştir: Suraiya Faroqhi, "Osmanlı Anadolu'sunda Eşkiyalar, Asiler ve Otorite", *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç*, 1. bs., Hamide Koyukan Bejsovec (Çev.), İstanbul, Alfa, 2016, s. 203-221. (Yazının Almanca aslına şu kaynaktan ulaşılabilir: Suraiya Faroqhi, "Räuber, Rebellen und Obrigkeit im osmanischen Anatolien", *Coping With and Crime in the Ottoman Empire 1550-1720*, İstanbul, The Isis Press, 1995, s. 190-204). Bunların dışında, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencilerinden Mustafa Melih Kayar "Nezir as a legal tool in the Ottoman Empire" başlığıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamaktadır.

Osmanlı Arşivi'nde yer alan kataloglar tarandığında birçok fonda nezir usulü ile ilgili belge³ ve deftere⁴ rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, bu belge ve defterlerin ait oldukları fonların isimleri, nezir tabirini içermez⁵. Bab-1 Defteri Başmuhasebe Nezir Hücjeti (D.BŞM.NZR.) fonu ise bundan müstesnadır⁶. Nezir usulüne ilişkin müstakil bir tasnifi ifade eden bu fonda, 1690-1792 yıllarına ait 15 adet dosya ve 1500 kadar belge mevcuttur⁷. Söz konusu fon, isminden tahmin edileceği üzere, ağırlıklı olarak nezir hüccetlerinden oluşmaktadır⁸. Bunun yanında, nezir usulüyle ilgili arz, arzuhal, defter, ferman ve benzer türden birçok belge içerir⁹.

³ Örnek olarak Bab-1 Asafî: Divan (Beylikçi) Kalemi (A. {DVN.d.}); Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defteri (A. {DVNS.MHM.d.}); Ali Emiri: Abdülhamid I (AE.SABH.I); Ahmed III (AE.SAMD.III); Mahmud I (AE.SMHD.I); Mustafa II (AE.SMST.II); Mustafa III (AE.SMST.III); Cevdet: Adliye (C.ADL.); Askeriye (C.AS.); Bahriye (C.BH.); Belediye (C.BLD.); Dahiliye (C.DH.); Darphane (C.DRB.); Evkaf (C.EV.); Hariciye (C.HR.); İktisad (C.İKTS.); Maliye (C.ML.); Saray (C.SM.); Zabtiye (C.ZB.); Hatt-ı Hümayun: Hatt-ı Hümayun (HAT); İbnülemin: Adliye (İE.ADL.); Vakıf (İE.EV.); Maliye (İE.ML.); Meclis-i Vala: Meclis-i Vala Evrakı (MVL); Yabancı Arşivler: Bulgaristan (YB.04) gibi fonlar verilebilir.

⁴ Konunun mali yönüyle bağlantılı olarak, nezir kayıtlarının tutulduğu Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) ve Kamil Kepeci Defter Tasnifi (KK.d.) ve Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d.) fonlarında yer alan bazı defterlerde çokça malzeme mevcuttur. Örnek olarak MAD.d. 2928, 3912, 4017, 6279, 8538, 10042, 10377, 20367; KK.d. 2335; D.BŞM.d. 1995, 6525, 40950, 41796 numaralı defterler gösterilebilir.

⁵ Bununla birlikte birçok belge ve defterin katalogda yer alan özetinde nezir sözcüğü kullanılmıştır.

⁶ *Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri*, Aliye Öney vd. (Haz.), İstanbul, BOA, 1994, s. 366-368; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 4. bs., İskender Türe, Salim Kaynar (Haz.), İstanbul, BOA, 2017, s. 487.

⁷ Katalog fihristinde bu fonda bulunan belgelerin başlangıç tarihi Hicri 1034/Miladi 1625 bitiş tarihi ise Hicri 1207/Miladi 1792 olarak gösterilmiştir. Bkz. *Araştırma Salonunda Bulunan Katalogların Fihristi*, Fuat Recep (Haz.), İstanbul, BOA, 2009, s. 36. Ancak, 1/1 numaralı ve 15 Receb 1034 tarihli belge nezirle ilgili değildir. Söz konusu belge, içinde yer alan Nezir Subaşı isminden ötürü olsa gerek bu fona kaydedilmiştir. Fonun 1/2 numaralı ikinci belgesi her ne kadar üzerinde tarih kaydı bulunmasa da 1100 tarihi ile kataloglanmıştır. Ağa Efendi'ye hitaben kaleme alınmış belgede nezirden açıkça bahsedilmemiştir. Ancak belgede yer alan, merkezden gönderilen bir fermanın kasaba ahali huzurunda okunmasının ardından, ahalinin "biz bunu tamamen veremeziz nısfından veririz deyu cevap ettiler" şeklindeki cevabı, belgenin mali bir konuda kaleme alındığını göstermektedir. Fondaki 1/3 numaralı 5 Rebiülevvel 1102 tarihli belge ise doğrudan nezirle ilgilidir. Belgede para piyasasını kontrol amacıyla Zağra-i Cedid ahalisinin "hâl ve tahammüllerine göre nezr-i girâna kat" olunduğu merkeze bildirilmektedir.

⁸ Tasnif kılavuzunda bu fonda yer alan belgelerde "hangi yörenin ahalisinden ne sebeple nezir akçesi alındığı ve miktarı"nın yazılı olduğu belirtilmiş, nezir konusunda kısa bir bilgilendirme yapılmış ve örnek iki belge paylaşılmıştır. Bkz. *Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri*, s. 366-368.

⁹ Belirtelim ki, yukarıda saydığımız nezir usulüne ilişkin olarak yayınlanan çalışmalarda, bu fonun

Osmanlı hukukunda nezir usulünü ele alan tez çalışmamız kapsamında, bu fonda yer alan belgeler tasnif edilirken, nadir de olsa, nezir usulüyle doğrudan ilgili olmayan birtakım belgelere tesadüf edilmiştir. İşte, Ebubekir ve Abdurrahim Efendi'nin başlangıçta aktarılan davasını içeren 22 Ramazan 1138 (24 Mayıs 1726) tarihli hüccet bunlardan biridir¹⁰. Söz konusu hüccet, ilk bakışta, Abdurrahim Efendi'nin ramazan ayının başlangıcı hakkında bir şarta bağlayarak yaptığı nezretme beyanından kaynaklanan bir davayı yansıtır. Bu bakımdan, fikhın klasik nezir müessesesiyle ilgili görünür¹¹. Bununla birlikte, olaydaki, tipik nezir kurumunun sınırlarını aşan yönler, beş akçelik sembolik meblağ ve ramazan ayı hilaline ilişkin vurgular karşısında, onun basit bir nezir davasından ötesini ifade ettiğini söylemek gerekir. Aşağıda, 18. yüzyıl Kırım insanının içtimai ve hukuki hayatına ait renkli ilişkilerinden bir kesit sunan bu hüccet, sıradan bir nezir davasından ileri bir okumaya tabi tutulacaktır.

I. Birkaç İpucu, Birkaç Tespit

Hüccet, ıstılahî olarak, “mahkemeye intikal etmiş bir mesele hakkında kadı tarafından tanzim edilmiş, imza ve mühür ile tasdik olunmuş ve şahitler tarafından tasdik edilmiş hukuki belge” olarak tanımlanabilir¹². Hüccetlerde kadının tasdik ibaresi evrakın üstünde, şühûdülhâlin isimleri evrakın altında yer alır. Hüccetlerde bugünkü anlamda sözleşme olarak değerlendirilebilecek

---

yararlanılmamıştır. Faroqhi uygulama örnekleri için Maliyeden Müdevver Defterlerden birinden; Tamdoğan bazı mahkeme kayıtları ve Faroqhi'nin tavsiyesi üzerine müracaat ettiği iki Maliyeden Müdevver Defterden; Tok Maliyeden Müdevver Defterlerden birinden ve Cevdet tasnifinde yer alan birkaç arşiv belgesinden; Canbakal mahkeme kayıtlarından; Antonis Anastasopoulos mahkeme kayıtlarından; Cemal Çetin ağırlıklı olarak Cevdet tasnifi olmak üzere çeşitli arşiv belgelerinden yararlanmıştır.

¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (bundan sonra COA şeklinde kısaltılacak), *D.BŞM.NZR.*, 4/20, 22 Ramazan 1138/24 Mayıs 1726.

¹¹ Zaman zaman tipik adaklarla ilgili bazı belgelerin nezir usulüne ait *D.BŞM.NZR.* fonuna kaydedildiği görülmüştür. Örneğin şu belge klasik nezir müessesesiyle ilgili olmasına karşın bu fona kaydedilmiştir: “... tarih-i kitabdan bir sene mukaddem müteveffâ-yı müşârünileyh Yahya Paşa efendimiz hazretleri bazı umûrunun husûliçün nezirleri olan meblağı edaya...” *COA, D.BŞM.NZR.*, 6/65, 2 Rebülevvel 1169/6 Aralık 1755.

¹² Bu tanım ve öğretilerdeki hüccet tanımlarına ilişkin bir değerlendirme için bkz. Ekrem Tak, *XVI-XVII. Yüzyıl Üsküdar Şer'iyye Sicilleri Diplomatik Bilimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019, s. 135-138.

olan bey', icare, sulh gibi iki taraflı hukuki işlemlerin yanında, ibra, ikrar, itak gibi tek taraflı hukuki işlemlere rastlamak mümkündür. Bir hüccetin düzenlenmesinden maksat, konusu olan hukuki ilişkiyi tespit etmektir. Her ne kadar öğretilerde hüccete dair yapılan tanımlar, özellikle bir hüccetin hüküm içerip içermeyeceği noktasında ihtilafli olsa da olayda ele alınan hüccet, temelde nezir kurumundan kaynaklanan bir ihtilafı ve bunun çözümüne ilişkin bir hükmü muhtevidir¹³.

Hüccetlerde tasdik ibaresi, belgenin üst kısmında yer alır. Bu kısma bakılarak bir hüccetin düzenlenme yeri ve düzenleyeni hakkında bilgi edinmek mümkündür¹⁴. Çünkü kadı ya da naip belgeyi tasdik ederken isminin yanı sıra

¹³ Bu bağlamda yaygın bir tanımlamaya göre kadı mahkemeleri tarafından verilen, kadı huzurunda iki tarafın anlaşmaya vardıklarına dair kadının tasdikini içeren, hüküm ifade etmeyen belgelere hüccet denir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., İstanbul, M.E.B. Devlet Kitapları, 1983 [ilk baskısı 1946], c. I, s. 865; *Türk Hukuk Lügati*, 3. bs., Ankara, Türk Hukuk Kurumu, 1991, s. 134 [ilk baskısı 1943]; Mustafa Oğuz, Ahmet Akgündüz, "Hüccet", *DİA*, İstanbul, TDV, 1998, c. XVIII, s. 446; Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, Gökkuşbu, 2010, s. 254; Mehmet Ali Ünal, *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 1. bs., İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2011, s. 328; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 4. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 350 [ilk baskısı 1994]. Bu kaynaklardan bir kısmında eskiden hüküm içersin ya da içermesin kadı tarafından düzenlenen tüm belgeler hüccet olarak adlandırılırken, sonraları bu tabirin, ilamdan farklı olarak, yukarıdaki tanımdaki şekilde hüküm ifade etmeyen belgeler için kullanılır olduğu belirtilmiştir. Buna karşın Ş. Sami hücceti "bir hükmü havî veya bir tasarrufu müekkid olarak mahkeme-i şer'iyye cânibinden verilen varaka-i resmiyye"; Uzunçarşılı "şer'î mahkemelerde bir dâvanın şahidler huzuriyle onları dinledikten sonra kadının verdiği hükmü havi ilâm"; Sertoğlu ise "gerek bir hüküm ifade etsin ve gerekse akit, ikrar, vasi tayini gibi bir hukuki hâdiseyi tesbit gayesiyle olsun bir kadının huzurunda tanzim olunan vesika" şeklinde tanımlamışlardır. Bkz. Ş. Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Dersaadet, İkdâm Matbaası, 1317, s. 541; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986, s. 154-155; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 4. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014 [ilk baskısı 1965], s. 108. Tak hüccet veya ilamın hüküm içerip içermediğine göre tanımlanmasının doğru olmadığı kanaatindedir. Bkz. Tak, *XVI-XVII. Yüzyıl Üsküdar Şer'iyye Sicilleri Diplomatik Bilimi Bakımından Bir İnceleme*, s. 138.

¹⁴ Bununla beraber, mahallinde yazımın söz konusu olduğu bazı durumlarda -tasdik sahibi kadı, kadının görevli olduğu mahkeme ve belge arasındaki bağ yine baki kalmakla birlikte- hüccetin yazım serüveni bir nebze farklılaşmaktadır. Nezir hücceti fonunda böyle mahallinde yazımın söz konusu olduğu birçok hüccet mevcuttur. Bunlardan birini örnek olarak kısmen aktarıyoruz: "Husûs-i âti'l-beyânın mahallinde ketb ü tahrîri iltimâs [olunmağın] küttâb-ı mahkemedden Mevlana İbrahim Efendi ibni el-Hâc Abdullah ba's olunup ol dahi medine-i Ankara muzâfâtından Çukurcak nahiyesine tâbi' Sögütözü demekle arîf mevzi'e varıp zeyl-i vesîkada muharrerü'l-esâmî müslimîn huzûrunda me'zûnen min-kıbeli'ş-şer' akd-i meclis-i şer'-i münîr ettikde... dediklerinde gıbbe't-tasdikî'ş-şer'î vâki'-i hâli Mevlânâ-yı mezbûr mahallinde ketb u tahrîr ve ba'dehû ma'an ba's olunan çukadar Hasan Çelebi ibni Mehmed ve muhzır Ali bin Hüseyin ile meclis-i şer'a gelip alâ-vukû'ihî inhâ ve takrîr etmeğın mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu." COA, *D.BŞM.NZR.*, 6/30, 13 Receb 1160/21 Temmuz 1747.

görev yerini de yazar. Olayda, tasdik ibaresi şöyledir:

“el-emru kemâ zükira fihi nemakahu'l-fakîr ileyhi azze şânühû Mehmed el-kâdî hilâfeten be-Bağçe-i saray ufiye anhu.”

Demek ki ele alınan hüccet, Kırım Hanlığının başşehri olan Bahçesaray'da düzenlenmiştir. Gerçi hüccette Kırım'a aidiyete dair açık bir ibare yoktur; ancak, davacının ikamet yeri olarak, Bahçesaray şehrinin “Sırlı el-Hac Hüseyin Camii Mahallesi” zikrolunmuştur¹⁵. Ayrıca davanın şühûdülhâllerinden ikisinin isminin sonunda “Kefevî” tabiri mevcuttur. Bu ipuçlarından hareketle taranılan *53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicilinden* o tarihte Bahçesaray'da “Sırlı el-Hac Hüseyin Camii” adlı bir mahallenin var olduğu anlaşılmaktadır¹⁶.

Belgeyi düzenleyen Mehmed Efendi'dir. Mehmed Efendi'nin isminin başında “el-kâdî” ifadesi yer almakla birlikte, hemen ardından gelen “hilâfeten” tabiri onun niyabeten bu işe baktığına işaret etmektedir¹⁷. Olayın yaşandığı döneme ait *53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili* -hemen başında yer alan Şaban 1138 (Nisan/Mayıs 1726) tarihli kayıttan anlaşıldığına göre- Bahçesaray kadısı Şeyh Feyzullah oğlu Salih Efendi zamanında tutulmuştur¹⁸. Bununla birlikte söz konusu sicilde birkaç kararda şühûdülhâl olarak rastlanan “râkımü'l-hurûf Mehmed en-nâib” ismi olaydaki hücceti düzenleyen Mehmed Efendi olmalıdır¹⁹.

Hüccet metni, Bahçesaray şehri mahallelerinden Sırlı el-Hac Hüseyin Camii mahallesinde oturan Ebubekir bin Mustafa'nın Abdurrahim Efendi ibni Abdurrahman Efendi'ye karşı davasını içermektedir. Bunların kim olduklarına dair hüccette ek bir bilgi yoktur. Ancak, *53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicilinde*

¹⁵ Çalışmada “Sırlı” olarak okunan sözcük belgede “سری” şeklinde yazılmıştır. Dolayısıyla “Serli” vb. bir şekilde okunması da mümkündür.

¹⁶ “Oldur ki, mahmiyye-i Bağçe-i saray mahallâtından Sırlı el-Hac Hüseyin Camii mahallesi sâkinelerinden...” (*53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili*, vr. 57 a). Hacı Hüseyin Efendi, camii bizzat bina ettirmiştir ve olay tarihinde sağ değildir: “Oldur ki mahmiyye-i Bağçe-i saray mahallâtından merhûm Sırlı el-Hac Hüseyin[in] binâ eylediği cami-i şerîf mahallesi sâkinlerinden...” (*53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili*, 1139 Rebûlâhir, vr. 65 a). Nitekim çalışmada ele alınan hüccette de, Hüseyin Efendi için merhum denilmiştir. Ayrıca Bahçesaray mahalleleri hakkında bkz. Ömer Bıyık, “Osmanlı Yönetiminde Kırım”, (*Basılmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 120; Firat Yaşa, “Mahalle ve Konut Tipolojisi Açısından Bahçesaray (1650-1675)”, *SEFAD*, sy. 39 (2018), s. 390-391. Hüccet ve sicilde yer aldığı şekliyle “Sırlı el-Hac Hüseyin Camii” diye bir mahalle ismine bu iki çalışmada rastlanmamıştır.

¹⁷ “el-müvellâ”, “hilâfeten”, “nâib” sözcüklerinin tasdik edenin naip olduğuna delalet ettiğine dair bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 351-352.

¹⁸ *53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili*, Ramazan 1138/ Mayıs 1726, vr. 94 a.

¹⁹ Örnek olarak bkz. *53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili*, Ramazan 1138/ Mayıs 1726, vr. 2 b, 89 a.

bu hususta birtakım ipuçları mevcuttur. Şöyle ki, sicilde yer alan kayıtların şühûdülhâl kısımlarında yapılan taramalarda Ebubekir ve Abdurrahim isimlerine sıklıkla rastlanmıştır²⁰. Hatta bu kayıtlardan birkaçında Ebubekir ismi olaydakine oldukça yakın bir şekilde “bin” ibaresi hariç olmak üzere “Ebubekir Mustafa²¹” şeklinde, Abdurrahim ismi ise bir yerde, olayda olduğu gibi “Abdurrahim b. Abdurrahman²²” şeklinde geçmektedir. Şu durumda, şühûdülhâller arasında sıkça karşılaşılan bu isimler olayın davacı ve davalısıyla aynı şahıslarsa, olayın kahramanlarının Bahçesaray’ın kazâ işlerinin yürütülmesinde rolleri olan kişiler olduklarını söylemek gerekecektir.

Hüccetin altında şühûdülhâl olarak, fahru’l-ulemâ el-Hâc Sinan Efendi, Ömer bin Osman Kefevî ve Abdullah bin Mehmed Kefevî’nin isimleri yazılıdır. Burada yer alan “ve gayruhum mimmen hazara” ibaresinden şühûdün bu üç isimden ibaret olmadığı anlaşılmaktadır.

II. Görünen Hukuki Temel: Nezir

Olaydaki uyuşmazlık Abdurrahim Efendi’nin önceden yapmış olduğu -ikrarıyla sabit olan- nezretme beyanına dayanmaktadır. Nezir, İslam toplumunda yardımlaşma ve dayanışmanın yaygınlaşmasına katkı sağlayan bir kurumdur²³. Bir müslümanın Allah’a yakınlaşmak maksadıyla hac, namaz veya sadaka gibi bir ibadeti gerçekleştirmeyi nezretmesi mümkündür²⁴.

Olayda Abdurrahim Efendi’nin, farazâ fakir olan Ebubekir’e sadaka vermek

²⁰ Sicilin olayın yaşandığı tarihleri içeren on altı varakı üzerinde gerçekleştirilen incelemede Ebubekir ismi çoğu yerde “Ebubekir” şeklinde, sonunda muhtemelen marûf veya malûm anlamına gelen “mim” harfiyle, birkaç yerde “Ebubekir Mustafa”, bir yerde “Ebubekir Hasan”, bir yerde “fahru’l-ulemâ Ebubekir Efendi”, bir yerde “fahru’l-kudât Ebubekir Efendi” şeklinde geçmektedir. Abdurrahim ismi ise “Abdurrahim Efendi”, “râkımü’l-hurûf Abdurrahim”, “râkımü’l-hurûf Abdurrahim nâib-i nâhiye”, “Abdurrahim Efendi nâib-i nâhiye” ve “Abdurrahim nâib-i nâhiye” şekillerinde geçmektedir. Bkz. 53 Numaralı Kırım Şer’iyye Sicili, vr. 2b, 3a, 87b, 88b, 89a, 90a, 91a, 91b, 92b, 93a.

²¹ 53 Numaralı Kırım Şer’iyye Sicili, vr. 86b, 88b.

²² 53 Numaralı Kırım Şer’iyye Sicili, vr. 91b.

²³ Osman Demir, “Tesanüd”, *DİA*, İstanbul, TDV, 2011, c. XL, s. 527; Mustafa Çağrıç, “Yardımlaşma”, *DİA*, İstanbul, TDV, 2013, c. XLIII, s. 334.

²⁴ Hanefilere göre, nezrin konusunun farz veya vacip cinsinden bir aslının bulunmasının şart olduğu yönünde bkz. Bilal Esen, “İslam Hukukunda Nezir ve Adak”, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), s. 72-73.

amacıyla böyle bir beyanda bulunmuş olması bir ihtimaldir. Bununla birlikte, dikkat edilirse, nezredilen para, beş akçe gibi, cüzî bir meblağdır. O tarihlerde, olayın yaşandığı yerde bu parayla ancak beş ekmek alınabilirdi²⁵. Elbette bu değerde bir para, yerine göre çok fakir olan birisi için önemli olabilir. Ancak, bunun ödenmesi için kendisine dava açılması, hayır yapma arzusunda olan biri için pek makul değildir. Ayrıca, Abdurrahim Efendi'nin asıl niyeti yardım idiyse, hayrını bir şarta bağlamak yerine doğrudan eda etmesi veya şarta bağlamış olsa bile mahkemede şartın gerçekleştiğini inkâr etmemesi beklenirdi.

Dolayısıyla, olayın arka planında tipik nezirlerden farklı bir ilişkinin varlığı sorgulanmalıdır. Hem, yukarıda işaret edilen, olayın taraflarının Bahçesaray'da yürütülen kazâ faaliyetinin içinden kişiler olması ihtimali de, bu hükmü destekler niteliktedir. Aşağıda, bu sorgulama faaliyeti esnasında, Abdurrahim Efendi'nin nezrini gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir şarta bağlamasına dair bilgi hareket noktamız olacaktır.

III. Hukuki Temele İlişkin İki İhtimal

A. Bahis

Böyle bir olayın arkasında bir bahis ilişkisi yatıyor olabilir. Gerçekten de, davanın tarafları bir mecliste muhabbet ederlerken, mevzu ramazan ayının başlangıcından açılmış; bunun üzerine ikisi birer tahminde bulunmuş ve sonunda Abdurrahim Efendi, ramazan ayının başlangıcının perşembe gününe isabet etmesi durumunda Ebubekir'e beş akçe vermeyi nezretmiş olabilir. Hücçette, Ebubekir'in Abdurrahim Efendi'ye bir şey vermeyi taahhüt ettiğine dair bir ifade olmadığına göre, şayet bu bahis ihtimali varitse, ödül tek taraflı olarak ortaya koyulmuş olmalıdır. Söz konusu ilişkiye eklenen nezrin klasik yapısında tek taraflı irade beyanıyla hüküm doğuruyor olması, bu tahminle uyumludur.

²⁵ 1671-1746 yılları arasında Kırım'da ekmek fiyatlarının aktarıldığı şu çalışmada, olayın yaşandığı tarihe çok yakın Evâsıt-ı Muharrem 1139 (8-17 Eylül 1726) tarihli bir kayıta 300 dirhem ağırlığındaki ekmeğin 1 akçe olduğu yazılıdır. Çalışmadan 1671-1746 yılları arasında ekmeğin gramajı değişmekle birlikte, daima 1 akçeden satıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. Bıyık, "Osmanlı Yönetiminde Kırım", s. 267-269.

Bahis “bir iddia üzerine sözü doğru çıkan tarafından kazanılmak üzere bir mükâfat tayini, ödül” veya “ödül tayin etmek suretiyle söz verişmek” şeklinde tanımlanabilir²⁶. Bugün, Türk Hukukunda böyle bir anlaşma, ahlaka aykırı sayıldığından, eksik borç niteliğindedir²⁷. Nitekim *Türk Borçlar Kanunu*’nun 604. maddesinde kumar ve bahisten doğan alacak hakkında dava açılmayacağı ve takip yapılamayacağı düzenlenmiştir²⁸. İslam hukukunda ise maddi kazanç ya da kaybın şansa ve neticesi bilinmez bir olaya bağlandığı şans oyunları ve bahisleşmeler kumar olarak görülmüştür²⁹. Bu yüzden, iki tarafın ödül kazanma ihtimalini içeren müsabaka ve bahis ilişkileri, kural olarak, caiz görülmez³⁰. Bununla birlikte, kişileri savaş ve cihat aletlerini öğrenmeye sevk eden bir müsabaka veya ilim öğrenmeye sevk eden ilmî bir bahis, şayet ödül vaadi tek taraflıysa caiz sayılmıştır³¹. Olayda ise böyle bir faydanın varlığından söz etmek pek mümkün değildir.

Yine de kimi zaman pratik birtakım ihtiyaçlardan, kimi zaman sosyal yaşamın renkli ilişkilerinden neşet eden kamu düzenini etkilemeyen bazı hukuki işlerde, kadı efendinin olayı -ele alınan olayda nezir veya bahis bakımından- çok katı bir teorik okumaya tabi tutmamış olması ihtimalden uzak değildir.

B. Rüyet-i Hilal

Olayla “rüyet-i hilal” yani ramazan ayının hilalinin görülmesi meselesi arasında ilişki kurulabilir³². Çünkü olayda nezrin bağlı bulunduğu şart, ramazan

²⁶ Ş. Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s. 28; Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, İstanbul, Asır Matbaası, 1322, s. 144.

²⁷ Ayrıntılı bir inceleme için bkz. Mustafa Demiray, *Hak Zâil Olmaz Roma, Türk ve İslâm Hukuklarında Eksik Borç*, 1. bs., İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 91-93, 112-119.

²⁸ Madde gerekçesinden: “... ‘Kumar ve bahisten doğacak alacak hakkında dava açılmaz ve takip yapılamaz’ denilmek suretiyle, bunun eksik borç niteliği açıkça ortaya konulmuştur.” (Çevrimiçi) <http://www.muglabarosu.org.tr/Upload/files/pdf/BK%20Madde%20Gerekçeleri.pdf>, 22 Temmuz 2019.

²⁹ İslam hukukunda kumar veya bahiste kaybettiği şeyi ödeyen kimsenin hâkime başvurarak ödediği paranın iadesini talep edebileceğine dair bkz. Bülend Nuri Esen, “Osmanlılar’da Sigortanın Başlangıcı”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, c. I (1941-1942), Ankara, basım yılı: 1944, s. 225.

³⁰ Ali Bardakoğlu, “Kumar”, *DİA*, Ankara, TDV, 2002, c. XXVI, s. 364.

³¹ El-Mavsîlî, *el-İhtiyar*, 1. bs., Celal Yeniçeri (Çev.), İstanbul, Şamil Yayınevi, 2011, s. 581.

³² Şaban ayının yirmi dokuzuncu günü gurup vaktinde insanların hilali araştırmaları bir vecibedir. Hava kapalı olur ve hilal görülmezse şaban ayı otuza tamamlanır. Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 278; İrfan Yücel, “Hilal”, *DİA*, İstanbul, TDV, 1998, c. XVIII, s. 4. Rüyet-i hilal meselesi hakkında bir çalışma için bkz. Recep Çiğdem, “Osmanlı Mahkeme Kayıtlarına Göre Ru’yet-i Hilâl”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*,

ayının başlangıcına ilişkindir. Gerçekten de, hilalin görülmesi, doğrudan değil de, bir olaya bağlı olarak, dava yoluyla hüküm altına alınabilir³³. Tarihte bu türden asıl amacın hilalin görülmesinin tespiti olduğu farazî davalara rastlamak mümkündür³⁴. Bilmen bu konuda şöyle bir davayı örnek vermektedir:

“Mesela bir kimse, mahkemede bir şahıs muvacehesinde ‘benim bu şahısta ramazanı şerifin ilk gününde verilmek üzere şu kadar kuruş alacağım vardır, şimdi ise ramazanı şerifin hilali görülmüştür, binaenaleyh bu alacağımı bana vermesini isterim’ diye dava, o şahıs da: ‘Evet o veçhle borcum vardır, fakat henüz ramazanı şerif ayı girmemiştir’ diye inkâr etmekle hâkim, o davacının hilali gördüklerine dair getireceği iki şahidin şهادeti üzerine o borcun verilmesine hükmetse ramazan hilaline de tebaan hükmetmiş olur³⁵”.

Görüldüğü üzere, aktarılan örnek olayla uyumludur; zira her ikisinde alacağın vadesi ramazan ayının başlangıcıyla ilişkilendirilerek dava açılmıştır. Olayda davacı Ebubekir alacak iddiasını Abdurrahim Efendi'nin önceden gerçekleştirmiş olduğu bir nezretme beyanına dayandırmıştır. Dolayısıyla, bu ihtimal varit ise, klasik nezir müessesesinin ramazan ayı hilalini tespit işlemine dâhil olduğu bir örnekle karşı karşıya geldiğimizi söylemek gerekecektir.

Bununla birlikte, olaya ait hüccetin rüyet-i hilalin hüküm altına alınmasını ifade ettiği fikrinin aksini ortaya koyan deliller de mevcuttur. Bunlardan en önemlisi 53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicilinde olayın vuku bulduğu 1138 (1726) senesinin hem şaban hem ramazan aylarının hilalinin sübûtuna dair kayıtların varlığıdır.

Kayıtlardan ilkinde, Alican b. İbrahim adlı kişinin şaban ayının hilalini pazartesi akşama yakın bir vakitte, havada illet olduğu halde, salı günü gurre olmak üzere gördüğü kayıt altına alınmıştır³⁶. Burada olayda olduğu gibi, havada illet olmasına -yani havanın kapalı olmasına- vurgu yapılması önemlidir. Çünkü böyle bir durumda, hilalin görüldüğünün hüküm altına alınması için kadın-erkek fark etmeksizin tek şahidin şهادeti yeterli sayılmıştır³⁷. Havanın açık

---

sy. 9 (2010 Bahar), s. 21-36.

³³ Ramazan hilalini ispat için bu şekilde dava açılması Ebu Hanife'ye göre uygun olduğu yönünde bkz. Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 280.

³⁴ Örneğin 1296/1879 senesinde İstanbul'da Meşihatte gerçekleştirilen bir merasimde ramazan hilalinin görülmesi, bir tesbihin satım bedeli olan yüz kuruşun şaban ayının sonunda vadesinin geldiği beyan edilerek açılan bir davayla hüküm altına alınmıştır. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, s. 832.

³⁵ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 280.

³⁶ 53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili, vr. 3a.

³⁷ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 279.

olması durumundaysa haber vermeleriyle kesin bilgi hâsıl olan bir topluluğun şهادeti gerekir³⁸. Şaban ayının hilalinin kayıt altına alınması, ramazan ayının başlangıcının tespiti açısından önemlidir; çünkü ramazan hilalinin görülmemesi durumunda, şaban ayının otuza tamamlanarak oruca başlanması esastır³⁹. Ancak, bir sonraki paragrafta görüleceği üzere, o yıl, Kırım'da böyle bir tamamlamaya ihtiyaç duyulmamıştır.

Kayıtlardan ikincisinde, İbrahim Çelebi b. Ahmed ve Mehmed b. Abdullah adlı kişiler meclis-i şer'a gelerek 1138 (1726) senesinde ramazan ayının hilalini çarşamba günü akşamı gördüklerini beyan etmişler, bunun üzerine kadı efendi ramazan ayının guresinin perşembe günü olduğunu kayıt altına almıştır⁴⁰. Görüldüğü üzere söz konusu kayıt, ramazan ayının ilk gününe ilişkin içerdiği bilgi bakımından, hüccete mutabıktır. Bu noktada, ele alınan hüccetin 22 Ramazan 1138 (24 Mayıs 1726) tarihli oluşuna da dikkat çekmek istiyoruz. Çünkü bu tarih rüyet-i hilal kaydı ve ilanı için oldukça geçtir. Yukarıda belirtildiği üzere, müslümanların şaban ayının yirmi dokuzuncu günü hilali araştırmaları, üzerlerine bir borçtur. Bu yolla hilali gören bir kişi hemen hâkimin huzuruna giderek şهادette bulunur. Hâkim de keyfiyeti ilan eder⁴¹. Olayda ise ramazan ayının yirmi ikinci günüdür⁴². Ayrıca belirtildiği üzere, 53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicilinde rüyet-i hilal kaydı mevcuttur⁴³. Dolayısıyla

³⁸ El-Mavsılî, *el-İhtiyar*, s. 121.

³⁹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 278.

⁴⁰ “Oldur ki İbrahim Çelebi bin Ahmed ve Mehmed bin Abdullah nâm kimesneler meclis-i şer'a hâzırân [olup] şöyle şهادet-i şer'iyye eylediler ki bin yüz otuz sekiz senesinin hilâlinde ramazan-ı şerîfin guresin çeharşembe günü akşam hilâli buñarda[?] hilal olmak üzere gördük bu hususa şahidleriz şهادet ederiz deyû edâ-i şهادet-i şer'iyye eylediklerinde şهادetleri makbûle olup ramazan-ı şerîfin guresi pencşembe günü olduğu sübût şod. Şühûdü'l-hâl: Fahru'l-agavât el-Hâc Ali Ağa, fahru'l-ulemâ Ebubekir Efendi, fahru'l-müderrişin Hızır Efendi, râkimü'l-hurûf Abdurrahim nâib-i nâhiye.” 53 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili, vr. 93 a. Soru işaretli kelimeyi bir ihtimal “yukarıda” şeklinde okumak da mümkündür; ancak ilk harfin daha çok “be” harfine benzemesi ve kelimenin ortasındaki harfin “kef” harfi olması nedeniyle, “buñarda” şeklinde okunmuştur.

⁴¹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 280.

⁴² Bununla birlikte, yine de ramazan ayının başlangıcına ilişkin geç tarihli kayıtların var olabildiğini belirtelim. Örneğin 26 Ramazan 973 (16 Nisan 1566) tarihli böyle bir kayıt için bkz. 1819 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili, vr. 64b-65a.

⁴³ Ayrıca belirtelim ki, söz konusu sicilde rüyet-i hilal kaydının dışında, ramazan ayı tarihli birçok kayıt vardır. Bunların birçoğunda gün bilgisi yazılmamıştır; birkaçında yazılıdır. Örneğin davalıların Bahçesaray'dan olduğu iki davadan birincisi 6 Ramazan 1138 (8 Mayıs 1726), ikincisi için 17 Ramazan 1138 (19 Mayıs 1138) tarihli. Yeri gelmişken, söz konusu sicilin taranması esnasında olaya ait hüccetin kaydına rastlamadığımızı da belirtelim.

olay tarihinde Kırım'ın Bahçesaray şehrinde ramazan ayının başlangıcının tespiti hususunda bir problemin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Netice olarak, ele alınan hüccet, görünürde Abdurrahim Efendi'nin nezir beyanından kaynaklanan bir ihtilafı ve bunun çözümünü içeriyor gibi dursa da arka planında farklı hukuki ve sosyal ilişkileri barındırıyor olabilir. Örneğin, Abdurrahim Efendi, ramazan ayının başlangıcına ilişkin bir iddia kapsamında böyle bir beyanda bulunduyorsa, olayın arka planında bir bahis ilişkisi var olabilir. Ya da böyle bir hüccetin düzenlenmesi ile rüyet-i hilal meselesi arasında bir ilişki olabilir. Her ne kadar söz konusu hüccete doğrudan rüyet-i hilal kaydıdır diyemesek de bu meseleyle alakalı olarak bir makamın talebi üzerine gönderilmek için ortaya konmuş bir belge olabilir⁴⁴. Hatta tarafların, yukarıda işaret edildiği üzere Bahçesaray'ın kazâ işlerinin görülmesinde yardımcı olan kişilerden olma ihtimali varit ise, böyle bir hüccet, belgeyi tasdik eden Mehmed Efendi de işin içinde olmak üzere, tamamen farklı bir amaçla örneğin eğlencelik veya ilm-i sakk kapsamında alıştırma olarak, bile düzenlenmiş olabilir⁴⁵. Ancak, her halükarda klasik nezir kurumunun farklı hukuki ve sosyal ilişkiler içerisine eklenme kabiliyetine işaret ediyor olması bakımından, belgenin önemi özel olarak vurguya değerlidir.

---

⁴⁴ Ancak bu ihtimalde, böyle bir talebin varlığı halinde kadının, neden sicilde var olan "rüyet-i hilal" kaydını ilam edip göndermediği sorusu sorulabilir.

⁴⁵ Düzenlenme sebebine ilişkin çeşitli görüşler olmakla birlikte, ömür satma anlaşması mahiyetindeki ilginç bir belge hakkında bkz. bkz. Fethi Gedikli, "Ömrünün Yedi Yılına 500 Kuruşa Sattı Ama Beş Ay Sonra Ölünce Borçlu Gitti", *Hürriyet Tarih*, 2 Temmuz 2003, s. 16-17.

KAYNAKÇA*

- Anastasopoulos, Antonis, "Political Participation, Public Order and Monetary Pledges (Nezir) in Ottoman Crete", *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, Ed. Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı, Christoph K. Neumann, 1. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 127-142.
- Bardakoğlu, Ali, "Kumar", *DİA*, Ankara, TDV, 2002, c. XXVI, s. 364-367.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 4. bs., İskender Türe, Salim Kaynar (Haz.), İstanbul, BOA, 2017.
- Bıyık, Ömer, "Osmanlı Yönetiminde Kırım", (basılmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1970.
- Bülend Nuri Esen, "Osmanlılar'da Sigortanın Başlangıcı", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, c. I (1941-1942), Ankara, basım yılı: 1944.
- Canbakal, Hülya, "Vows as Contract in Ottoman Public Life (17th-18th centuries)", *Islamic Law and Society*, c. XVIII, sy. 1 (2011), s. 85-115.
- Çağrı, Mustafa, "Yardımlaşma", *DİA*, İstanbul, TDV, 2013, c. XLIII, s. 332-334.
- Çetin, Cemal, "Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, sy. 36 (2015), s. 287-310.
- Demir, Osman, "Tesanüd", *DİA*, İstanbul, TDV, 2011, c. XL, s. 526-527.
- Demiray, Mustafa, *Hak Zâil Olmaz Roma, Türk ve İslâm Hukuklarında Eksik Borç*, 1. bs., İstanbul, Klasik Yayınları, 2009.
- El-Mavsîlî, *el-İhtiyar*, 1. bs., Celal Yeniçeri (Çev.), İstanbul, Şamil Yayınevi, 2011.
- Esen, Bilal, "İslam Hukukunda Nezir ve Adak", (basılmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003).
- Faroqhi, Suraiya, "Osmanlı Anadolusunda Eşkiyalar, Asiler ve Otorite", *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç*, 1. bs., Hamide Koyukan Bejsovec (Çev.), İstanbul, Alfa, 2016, s. 203-221.
- _____, "Räuber, Rebellen und Obrigkeit im osmanischen Anatolien", *Coping With and Crime in the Ottoman Empire 1550-1720*, İstanbul, The Isis Press, 1995, s. 190-204.
- Gedikli, Fethi, "Ömrünün Yedi Yılını 500 Kuruşa Sattı Ama Beş Ay Sonra Ölünce Borçlu Gitti", *Hürriyet Tarih*, 2 Temmuz 2003, s. 16-17.
- İrfan Yücel, "Hilal", *DİA*, İstanbul, TDV, 1998, c. XVIII, s. 1-11.
- Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 4. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, İstanbul, Asır Matbaası, 1322.

* Yararlanılan arşiv kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir.

- Oğuz Mustafa, Akgündüz Ahmet: "Hücçet", *DİA*, İstanbul, TDV, 1998, c. XVIII, s. 446-450.
- Özel, Ahmet, "Adak", *DİA*, İstanbul, TDV, 1988, c. I, s. 337-340.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, 2. bs., İstanbul, M.E.B. Devlet Kitapları, 1983.
- Recep Çiğdem, "Osmanlı Mahkeme Kayıtlarına Göre Ru'yet-i Hilâl", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 9 (2010 Bahar), s. 21-36.
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986.
- Ş. Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1317.
- Tak, Ekrem, *XVI-XVII. Yüzyıl Üsküdar Şer'iyye Sicilleri Diplomatik Bilimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Tamdoğan, Işık, "Le nezir ou les relations des bandits et des nomades avec l'État dans la Çukurova du XVIIIe siècle", in *Sociétés rurales ottomanes, Ottoman Rural Societies*, ed. Mohammad Afifi, Rachida Chih, Brigitte Marino, Nicolas Michel, Işık Tamdoğan, Kahire, 2005, s. 259-267.
- _____, "Nezir Ya da XVIII. Yüzyıl Çukurova'sında Eşkiya, Göçebe ve Devlet Arasındaki İlişkiler", Deniz Kucur (Çev.), *Kebikeç*, sy. 21 (2006), s. 135-146.
- Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri*, Aliye Önay vd. (Haz.), İstanbul, BOA, 1994.
- Tok, Özen: "XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkiyalığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu (23-25 Kasım 2007)*, Çorum, Çorum Belediyesi Yayınları, 2008, s. 203-214.
- Türk Hukuk Lûgati*, 3. bs., Ankara, Türk Hukuk Kurumu, 1991.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 4. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ünal, Mehmet Ali: *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 1. bs., İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2011.
- Yaşa, Fırat: "Mahalle ve Konut Tipolojisi Açısından Bahçesaray (1650-1675)", *SEFAD*, sy. 39 (2018), s. 390-391.
- Yılmaz, Fehmi: *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, Gökkuşbu, 2010.

Ek 2: Olaya Ait Hücçetin Çeviriyazısı (D.BŞM.NZR., 4/20)

El-emru kemâ zükira fîhi nemakahu'l-fakîr ileyhi azze şânühû Mehmed el-kâdî hilâfeten be-Bağçe-i saray ufiye anhu.

Mahmiyye-i Bağçe-i saray mahallâtından merhum Sırlı el-Hâc Hüseyin Camii mahallesi sakinlerinden Ebubekir bin Mustafa nâm kimesne meclis-i şer'-i hatîr-ı lâzîmü't-tevkîrde Abdurrahim Efendi ibni Abdurrahman Efendi muvâcehesinde üzerine dava ve ısdâr-ı husûmet idüb işbu Abdurrahim Efendi işbu bin yüz otuz sekiz senesinin Ramazan-ı şerîfinin gurreni pencşenbe günü olur ise sana beş akçe nezrim olsun deyû nezreylemişdi. Hilâl-i ramazani's-şerîf çeharşenbe ahşamı irâet olunup pencşenbe günü gurre vâki' oldu. Nezr-i merkûmutalepederim dedikde, gıbbe's-suâl Abdurrahim Efendi nezr-i merkûmu ikrâr, hilâl-i ramazani çeharşenbe ahşamı irâet olunup Perşembe günü gurre vâki' olduğunu inkâr ile mukâbele eyledikde, Ebubekir el-mezbûrdan kavlini müsbite beyyine talep olundukda, isre'l-istişhâd Ahmed bin Abdulhannân Yazıcı ve Âşir Gazi bin Ali nâm kimesneler meclis-i şer'a li-ecli's-şehâdet hâzıreyn olup işbu bin yüz otuz sekiz senesinin hilâl-i ramazani's-şerîfi çeharşenbe ahşamı gurûba karîb hevâda illet olduğu halde irâet idüb sabahı pencşenbe günü gurre olmak üzere sâyim olduk bizler bu hususa şâhidiz şehâdet ederiz deyû her biri edâ-yı şehâdet-i şer'iyye eylediklerinde şehr-i ramazani's-şerîfin gurreni pencşenbe günü olmak üzere hükmolunup nezru'l-merkûm beş akçe edâ ile emr u hükmolunup mâ-hüve'l- vâki' alâ-vukû'ihî bi't-taleb ketbolundu. Cerâ zâlik ve hurrira fî yevmi's-sânî ve ısrîn min şehri ramazani's-şerîf sene 1138.

Şühüdül-hâl: Fahru'l-ulemâ el-Hâc Sinan Efendi, Ömer bin Osman Kefevî, Abdullah bin Mehmed Kefevî ve gayruhum mimmen hazara.